

کتاب نهم

جامعہ و فرہنگ

www.ketaboo.ir

سرشناسه: دین پرور، سیدجمال الدین، ۱۳۱۷
عنوان و نام پدیدآور: نهج البلاغه همراه موضوعی / سیدجمال الدین دین پرور
مشخصات نشر: تهران، انتشارات بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۹۴
فروست: سلسله انتشارات بنیاد نهج البلاغه، ۱۷۶
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۴۸-۷۸-۳
موضوع: علی بن ابی طالب، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت-۴۰ ق
موضوع: اجتماع، اخلاق اجتماعی، خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها
مشخصات ظاهری: ۹۲ ص، کتاب نهم
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۷۷۴۲۶۶

نهج البلاغه موضوعی، جامعه و فرهنگ ۱
(اجتماع، اخلاق اجتماعی، حق، عوامل انحراف جامعه)
مترجم: سیدجمال الدین دین پرور
تنظیم موضوعی: پیام صدره
انتشارات: بنیاد نهج البلاغه
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۴۸-۷۸-۳
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
طراح جلد: فرزاد ادیبی
طراح و صفحه‌آرا: سعیده افشین افشار
قیمت دوره: ۳۵۰۰۰ تومان

آدرس: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان استاد نجات‌اللهی جنوبی،
کوچه جورج جورداق، کاشی ۶
تلفن: ۸۸۹۰۴۵۵۶ - ۸۸۹۰۵۶۷۰ - ۸۸۹۰۹۸۶۲ - دورنگار: ۸۸۹۰۹۷۲۲
نشانی اینترنتی: www.nahjolbalagheh.org
حق چاپ برای انتشارات بنیاد نهج البلاغه محفوظ است.

فهرست

مقدمه ۱۳

خطبه‌ها

خطبه ۴

روش امام معیار حق و باطل ۲۵

نگرانی از چیرگی باطل ۲۵

مسئله بروز فتنه از تفرقه و اختلاف پرهیزید ۲۵

خطبه ۱۱

استواری در راه حق ۲۶

خطبه ۱۶

نسبت طرفداران حق و باطل و عمل تغییرات اجتماعی ۲۶

عبرت از سرگذشت پیشینیان ۲۶

راه راست راه میانه ۲۷

جامعه‌شناسی مریدان حق و باطل ۲۷

خطبه ۱۸

وحدت رویه قضایی ۲۷

خطبه ۱۹

هرگز به خاندان خود خیانت نکنید ۲۸

خطبه ۲۲

ضرورت اقدام قاطع در دفع باطل ۲۸

خطبه ۲۳

بر ثروت دیگران رشک موز ۲۸

نیاز همیشگی آدمی به خویشاوندان ۲۹

ارزش نیکنامی ۲۹

خطبه ۲۷

ارزش جهاد ۲۹

خطبه ۲۸

حق گرا باشید ۳۰

خطبه ۲۹

وصال حق در سایه جدیت ۳۰

خطبه ۳۸

تفسیر و توضیح شبهه ۳۰

خطبه ۳۹

دین عامل اتحاد و یکپارچگی امت ۳۱

خطبه ۴۱

انسان را ضمیمه وفای به عهد ۳۱

خطبه ۵۰

بدست دیر حرارت آغازین فتنه ۳۱

شیوه عمده دلائل باطل ۳۲

خطبه ۸۷

امام و رهبر، استوانه وحدت و مع اخلاف ۳۲

عوامل انحراف اجتماعی ۳۲

خطبه ۸۶

نقش خویشتن بانان در عرصه حیات اجتماعی ۳۳

خطبه ۹۰

اختلاف افراد دلیل نفوذ شیطان ۳۴

خطبه ۹۵

پیامبر دلیل وحدت امت ۳۴

خطبه ۱۰۲

روزگار فتنه ۳۴

مهلت خداوند برای زیستن عادلانه ۳۵

خطبه ۱۰۴

خود و دیگران را از منکر واپایید ۳۵

پند امام ناصح را پذیرا باشید ۳۵

تا فرصت باقی است دانش اندوزید ۳۶

خطبه ۱۰۷

۳۶ خود را از گروه‌ها و حزب‌های مختلف واپایید

خطبه ۱۰۹

۳۷ آثار صله رحم

خطبه ۱۱۲

۳۷ اختلاف در بین افراد نمود عدم سلامت باطن

۳۷ دنیاطلبی دلیل گرفتاری در دام منکرات

خطبه ۱۱۸

۳۷ فروپاشی اجتماع در صورت تفرقه

خطبه ۱۱۹

۳۸ نام نیک به که بماند به یادگار

خطبه ۱۲۰

۳۸ تفرقه و اختلاف امری شیطانی

خطبه ۱۲۵

۳۸ ضرورت فرست دادن به قریب خوردگان

۳۸ حق‌گرایی ملاک ترقی

خطبه ۱۲۶

۳۹ اسراف حتی در بخشش، امر خوهیده

خطبه ۱۲۷

۳۹ حفظ اعتدال در مواضع مختلف

۳۹ ضرورت پرهیز از تفرقه

خطبه ۱۲۹

۴۰ روزگار واژگونه و ارزش‌های از یاد رفته

خطبه ۱۳۳

۴۱ کینه‌توزی و تفرقه، ثمره دوری از آموزه‌های قرآن

خطبه ۱۳۸

۴۱ پیروی از سنت پیامبر و پیمان امامت تنها راه نجات مردمان

خطبه ۱۴۰

۴۲ ضرورت پرهیز از عیب‌جویی و پرده‌پوشی از گناه دیگران

خطبه ۱۴۱

۴۳ بدگویی از برادران ایمانی خویش را نشنوید

- ۴۳..... ندیده‌ای باز مگو..... خطبه ۱۴۲
- ۴۳..... راه‌های انفاق..... خطبه ۱۴۳
- ۴۴..... چیرگی گناه در اجتماع، عامل کمی نعمت‌ها..... خطبه ۱۴۵
- ۴۴..... از آیین‌های روشن پیروی کنید..... خطبه ۱۴۷
- ۴۴..... پرهیز از کبر و نخوت..... خطبه ۱۴۹
- ۴۵..... حق را از کتاب هادی و انسان هادی سراغ گیرید..... خطبه ۱۵۰
- ۴۵..... به توحید و سنت نبوی تنها راه پرهیز از تفرقه..... خطبه ۱۵۱
- ۴۶..... برچیده شدن بساط جاهلیت با نیروی اطاعت از پیامبر بینش و بصیرت..... خطبه ۱۵۲
- ۴۶..... خود را از تیررس یزهای ختنه و رانگر دنیا و آخرت واپایید..... خطبه ۱۵۳
- ۴۸..... در جریان فتنه خود را از آلودگی‌ها و آسیب‌ها حفظ کنید..... خطبه ۱۵۴
- ۴۹..... عذاب الهی غفلت زدگان را فرا گیرد..... خطبه ۱۵۵
- ۴۹..... راه‌های احیای بینش و بصیرت..... خطبه ۱۵۶
- ۵۱..... مؤمنان خاضع در برابر خدا و وفروتن و مهربان در برابر خلق..... خطبه ۱۵۷
- ۵۱..... عامل درافتادن در فتنه‌ها..... خطبه ۱۵۸
- ۵۱..... عمل از روی شناخت و آگاهی..... خطبه ۱۵۹
- ۵۱..... بستر مناسب زمینه تربیت نیک..... خطبه ۱۶۰
- ۵۲..... هنگام فتنه گوش به فرمان ولی خدا باشید..... خطبه ۱۶۱
- ۵۲..... جامعه زمینه آزمایش الهی پس از پیامبر..... خطبه ۱۶۲
- ۵۳..... امر به معروف و نهی از منکر راهی به سوی بهشت جاودان..... خطبه ۱۶۳
- ۵۳..... در آینه تاریخ بنگرید..... خطبه ۱۶۴

خطبه ۱۶۱

۵۳.....حق پرشگری

خطبه ۱۶۰

۵۴.....هشدارید دنیای فریبا را

خطبه ۱۶۵

۵۴.....تعامل خردسالان و بزرگسالان

۵۴.....پیروی از امام بر حق زمینه بهروزی جامعه

خطبه ۱۶۶

۵۵.....اولویت حفظ حقوق اجتماعی

۵۵.....مسئولیت انسانها درباره بلاد و حیوانات

خطبه ۱۶۷

۵۶.....ضرورت پرهیز از اقدام در شرایط نا آرام و اقدام برای برقراری امنیت

خطبه ۱۶۸

۵۶.....بدعت من موجب کمراهی مردمان

۵۶.....ضرورت پاسداری از حکومت الهی

خطبه ۱۷۰

۵۷.....غیرت ضرورت زندگی اجتماعی

خطبه ۱۷۲

۵۷.....نظام اجتماعی بر پایه رای اکثریت

۵۷.....حرکتهای سیاسی و اجتماعی بر پایه آگاهای و شناخت

۵۸.....همبستگی بصیرت و صبر در عرصه های اجتماعی

خطبه ۱۷۵

۵۸.....قرآن معیار حرکتهای اجتماعی

۵۸.....به عمل کار برآید

۵۹.....ضرورت حفظ اخلاق اجتماعی

۵۹.....گفتار خود را واپایید

۶۰.....ضرورت پرهیز از بدعتها در جامعه

۶۱.....ضرورت پند از تجربه های زندگی

۶۱.....یاری گر حق و دشمن شر باشید

۶۱.....عقوبت ظلم های اجتماعی در احکام الهی

۶۲.....دست خدا همراه جماعت است

- ۶۲..... دیده فرو بر به گریبان خویش..... خطبه ۱۷۷
- ۶۲..... گناهان سبب زائل شدن نعمت‌های الهی.....
- ۶۲..... غرور و غفلت، عامل جدایی مردمان از حق..... خطبه ۱۸۲
- ۶۳..... یاریگر خدا باشید که راه رستگاری است.....
- ۶۴..... رابطه تقوای الهی و هدایت در مسائل اجتماعی..... خطبه ۱۸۵
- ۶۴..... حرکت خزنده و گمراه کننده منافقان در جامعه..... خطبه ۱۸۷
- ۶۶..... فتنه‌های دنیوی را واپایید و فرصتها را غنیمت شمارید..... خط ۱۸۸
- ۶۶..... راه حق را رهروان اندک است..... خط ۱۸۹
- ۶۶..... چو آتش تریز تر و خشک با هم سوزند..... خطبه ۱۹۶
- ۶۷..... یاریگر حق و یارگر باطل باشید..... خطبه ۲۰۰
- ۶۷..... ضرورت روابط اجتماعی و خانوادگی..... خطبه ۲۰۱
- ۶۸..... اقسام حدیث و شناخت راوی..... خطبه ۲۰۷
- ۷۰..... همبستگی حق و مسئولیت.....
- ۷۱..... اجرای حق در نظام اجتماع با همکاری عمومی..... خطبه ۲۳۲
- ۷۱..... ضرورت موقعیت‌شناسی در مسائل اجتماعی..... خطبه ۲۳۴
- ۷۲..... پند تاریخ را شنوا باشید.....
- ۷۲..... مومنان عزت مند شکبیا و سربلند در آزمایشها.....
- ۷۳..... وحدت عامل پیروزی و تفرقه عامل شکست.....
- ۷۴..... زندگی پیامبران آینه عبرت.....
- ۷۵..... وحدت و همدلی راز موفقیت‌های اجتماعی جامعه اسلامی.....

۷۶..... اطاعت از امام و رهبر نیک‌اندیش عامل پیروزی ملت‌ها

نامه‌ها

نامه ۱۷

۷۷..... پیروی حق و باطل معیار سعادت و شقاوت

۷۷..... قسمتی از نامه امام به معاویه

نامه ۲۶

۷۷..... بزرگترین خیانت حاکم به مردم و خیانت مردمان به حاکم

نامه ۲۷

۷۷..... منافقان و آثار سوء آنها در اجتماع

نامه ۳۱

۷۸..... بخشش بخشی از رفتارهای اجتماعی

۷۸..... نمایی، نگو سرگشته‌ای، بایست

۷۸..... زمین‌های تربت و راه وصول به آن

۷۸..... از شبهه‌ها و خصم با پرهیز

۷۸..... تنظیم روابط دیگران

۷۹..... واقعیت زندگی، مز تربت

۸۰..... حق را پاسدار

۸۰..... شخصیت خود را پاس دار

۸۱..... همنشینی با فرزندانگان

۸۱..... راه و رسم زندگی

۸۱..... ۱. دوستداری و حفظ الفت

۸۲..... ۲. پلهای آستی را ویران مکن

۸۲..... ۳. ادای دین و حق دوستی

..... دو رذیله اخلاق اجتماعی

۸۳..... ادب، نه خشونت

۸۳..... اهمیت دوستیابی در تربیت

۸۳..... دوست سازی و تربیت

۸۳..... حفظ حرمت: صدف شخصیت زن

۸۴..... مدیریت و تربیت

نامه ۳۸

۸۴..... ضرورت تطبیق امر والی با حق قبل از پذیرش

نامه ۴۷

برترین سفارشهای اجتماعی در آخرین ساعات زندگی علی (ع)..... ۸۴

نامه ۴۸

ظلم اجتماعی عامل سقوط انسان ها..... ۸۶

نامه ۵۳

مردمان با هم برادرند..... ۸۶

یاری خدا در اجرای حق..... ۸۶

ضرورت وجود طبقات اجتماعی..... ۸۶

جامعه دارای طبقه‌های مختلف است..... ۸۶

دژ استوار ملت..... ۸۷

ضرورت پاسداری از سنتها و آیینها..... ۸۸

نامه ۸۹

نیاز دانش آدمی به حق..... ۸۸

نامه ۹۰

ضرورت انجام مسئولیت اصلی..... ۸۸

نامه ۶۹

نامه‌ای پندآمیز به «حارث همدانی»..... ۸۸

قرآن ملاک عمل..... ۸۸

نفس آدمی، ملاک رفتار او با دیگران..... ۸۹

ضرورت حفظ آبرو..... ۸۹

هرچه شنیدی باز مگو..... ۸۹

خشم خویش را فرو نشان..... ۸۹

ضرورت برخورداری انسان‌ها از نعمت‌های عطا شده..... ۹۰

فضیلت ایثار..... ۹۰

شهرهای بزرگ، محل تجمع مؤمنان..... ۹۰

پرهیز مردمان از کوچه‌نشینی و خیابان‌گردی..... ۹۰

ضرورت توجه فرادست به فرودست..... ۹۰

ضرورت توجه به آیین‌های اجتماعی دین..... ۹۱

نامه ۷۸

رضای الهی در حفظ وحدت..... ۹۱

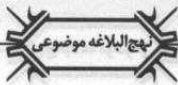
نامه ۷۹

بی‌تفاوتی درباره حق عامل سقوط اجتماع..... ۹۱

مقدمه

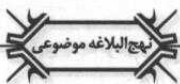
جامعه

انسان‌ها به نضای طبیعت و طبیعت خود موجوداتی اجتماعی یا «مدنی بالطبع» و مساجد نیازمند به همدیگرند. این نیاز فطری علت پیدایش گروه‌های اجتماعی، شهرها، کشورها و تمدن‌ها در طول تاریخ است. مکاتب الهی و تعالیم معصومین علیهم‌السلام نسبت به این نیاز بشری تفاوت نبوده و در تدارک طرح و اصولی برای زندگی اجتماعی بوده‌اند استناد به قرآن کریم نیز مؤید تأکید بر فطرت اجتماعی انسان است. قرآن ضمن اشاره به خلقت اولیه بشر، به پدیداری شعبه‌ها و نسل‌های مختلف اشاره کرده تا اینکه این نسل‌ها همدیگر را بشناسند و به همدیگر نزدیک شوند (نک. حجرات/۱۳؛ زخرف/۳۱). وجود اختلاف در بین مردمان ایجادکننده نیازهای گوناگون است که تعاون و همکاری انسان‌ها را می‌طلبد و انسان را به سوی زندگی اجتماعی حرکت می‌دهد. امام علی علیه‌السلام نیز به ضرورت زندگی اجتماعی انسان پرداخته‌اند. ضرورت و نیاز انسان به عشیره و خویشان، که افزون بر جنبه عاطفی، بر جنبه‌های گوناگون نیاز آدمی، چون دفاع، پشتیبانی در هنگام اضطرار و

اضطراب تأکید دارد (خطبه‌ی ۲۳)؛ این مفهوم در نامه‌ی ۳۱ نیز بیان شده و از عشیره با عنوان پروبال پرواز و اصل و ریشه، دست و نیرو تعبیر شده است؛ تمایل زن و مرد به یکدیگر به عنوان نیاز فطری و میل باطنی سبب پیدایش خانواده و به تبع آن اجتماع می‌شود. امام در سخنی حکمت‌آمیز، علیرغم سختی‌هایی که ممکن است در زندگی خانوادگی ایجاد شود، با این حال گریزی از تشکیل خانواده و زندگی مشترک نمی‌بیند (نک: حکمت ۲۳۰). اختلاف استعدادها و توانایی‌های انسان‌ها، تفاوت‌های جسمی و روحی و دیگر ضرورت زندگی اجتماعی است (نک: خطبه ۱۸۴). این نیاز اجتناب‌ناپذیر از عوامل تشکیل اجتماع‌های بشری است، امام به فرموده‌ای که از خداوند تقاضای بی‌نیازی از خلق را می‌کرد، فرمود: این گونه در خواست نکن، زیرا احتیاج آدمی به مردم چون احتیاج او به دست و پا است. ایجاد طبقات مختلف اجتماعی و صنفی و وجود استعدادها، انگیزه‌های عارفی گوناگون است که افراد جامعه را به حسب تخصصی که دارند، به یکدیگر نیازمند می‌کند و افراد در جامعه با تعاون و همکاری توانایی‌های خود را به اشتراک گذاشته و نیازهای یکدیگر را برطرف می‌کنند (نک: نامه‌ی ۵۳)، مفهوم طبقات اجتماعی در نهج البلاغه، تأیید اختلاف طبقاتی و تبعیض‌های نابجا نیست، بلکه ناظر بر وجود اختلاف‌های مردم در آنچه در زندگی خویش انجام می‌دهند، است.

افزون بر آنچه گذشت بخشی از سخنان امام علی علیه السلام ناظر بر نیازهای معنوی مردمان به یکدیگر است. از آن جمله می‌توان به عواطف انسانی اشاره کرد. امام علیه السلام در کلامی مردمان را به همیاری در اطاعت از خدا، برپاداری عدل و عدالت، وفای به

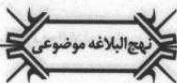

عهد و پیمان و هر آنچه بر انسان واجب شده است، فراخوانده و می‌فرماید: مردمان به چیزی محتاج‌تر از تعاون در اجرای فرامین الهی نیستند. در این نیازمندی فرقی بین افراد در درجات مختلف علمی، فرهنگی و اجتماعی نیست. در نهج البلاغه این مسئله با بیانی دیگر مطرح شده است:

پس در چنین اوضاعی باید که دست در دست هم نهید و یکدیگر را پند دهید و موج نصیحت‌گری را به اوج رسانید. پس هیچ‌کس هر چند حریص بر تحصیل رضای الهی باشد و به دست در این راه بکوشد، آن‌طور که باید و شاید به حقیقت قاصدش نرسد. اما مهمترین و برترین حقوق الهی بر همه همان نصیحت‌گزاری و برپا داشتن حق در جامعه است، و هیچ‌کس هر چند بایگاهش در حق عظیم، و برتریش در دین پرتاقله باشد، بالاتر از رعایت حق خداوند و کمک بر استواری حق نیست، و هیچ‌کس هر چند مردم کوتاه‌بین او را کوچک شمارند و دیده‌ها را بر بزرگی بینند سزاوار نیست که بر اقامه حق کمک نکند و یا او را در برپایی حق یاری ندهند (خطبه ۲۰۷).

اهمیت زندگی اجتماعی

امام علی (ع) از دیدگاه‌های مختلفی بر اهمیت زندگی اجتماعی تأکید کرده‌اند. در این بین می‌توان مباحث زیر را در نظر گرفت: دست خدا با جمعیت است، انسان در اجتماع از دام شیطان دور خواهد بود (نک: خطبه‌ی ۱۲۷)؛ مسکن گزیدن آدمی در شهرهای بزرگ که اقامتگاه مسلمانان است، نیز بر این نکته تأکید دارد. گویا مسکن گزیدن در شهرهای بزرگ و وجود و

تمرکز انسان‌های با ایمان، ایمنی برای انسان به وجود می‌آورد (نک: نامه‌ی ۶۹)؛ برادران دینی و دوستان، یاران انسان در دنیا و آخرت‌اند؛ امام افرادی را که عزلت‌گزینی می‌کنند و خود را از جامعه جدا می‌کنند، نکوهش می‌کند (نک: خطبه‌ی ۲۰۰)؛ انسان‌ها را مسئول در برابر اجتماع، شهرها و بندگان برمی‌شمرد (خطبه‌ی ۱۶۶)؛ بر دوستی و حفظ آن تأکید می‌ورزد (نک: نامه‌ی ۳۱)؛ تأکیدهای فراوان بر رفتار نیکو در همسایه‌داری (نک: نامه‌ی ۴۷)؛ تأکید بر انس افراد با یکدیگر و وحدت انسان‌ها در جامعه (نک: خطبه‌ی ۲۳۴)؛ پرهیز از تفرقه (نک: خطبه‌ی ۱۷۵؛ ۱۱۸)

اصناف اجتماعی

امام علی (ع) صف‌های مختلف را برای مردمان در نظر می‌گیرد. این اصناف که در نامه‌ی ۵۳ از آن تعبیر به طبقه شده‌است، ناظر بر تقسیم‌بندی حرفه‌ای است نه نظام‌های طبقاتی مرسوم در اصطلاح سیاسی جدید که جامعه را در یک دسته‌بندی کلی به دو طبقه حاکم و محکوم تقسیم می‌کند. امام علی (ع) در نامه‌ی ۵۳ مردم را به هفت صنف سپاهیان، کاتبان، قضات، اهل جزیه، بازرگانان و صنعتگران و طبقه فرودست تقسیم می‌کند. این تقسیم‌بندی، گرچه در شرایط مختلف اجتماعی و زمانی تغییر می‌کند، اما در مجموع بیانگر تأیید اختلاف سطوح مردم در جامعه است. ازاین رو امام در کلامی در مورد اختلاف‌های طبیعی افراد فرمود: خیر مردم در اختلاف بین آنهاست اگر مردم همه برابر باشند، نابود می‌شوند. اما با این همه مطابق با دستوراتی مردمان را در برقراری پیوند با یکدیگر و مدرسانی در اجتماع با یکدیگر سفارش کند.